

УДК 338

Г. Ю. Потапчук,
аспірант, кафедра економічної теорії,
економічний факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

***Анотація.** У статті подані узагальнюючі результати дослідження «правил» ефективної трансформації інституту власності, створених вітчизняними та зарубіжними науковцями та практиками, виявлений ряд умов, необхідних для успішного проведення приватизації. Автором надано рекомендації щодо основних шляхів поліпшення умов для ефективного функціонування та трансформації інституту власності в Україні.*

***Annotation.** The article shows key-results of studying the rules how to provide the efficient transformation of property institute created by Ukrainian and foreign scientists and executives, determined the number of terms needed for successful privatization. The author gives recommendations how to provide efficient transformation and functioning in Ukraine.*

***Ключові слова:** Власність, трансформація власності, інститут власності, приватизація, державна власність, приватна власність, ефективність.*

***Key words:** Property, ownership, property institute, privatization, state property, private property, efficiency.*

Вступ. Сьогодні в науковій літературі відображено багато дискусій з приводу визначення ефективності функціонування та трансформації інституту власності. Необхідно зазначити, що в останній чверті ХХ ст. трансформація відносин власності виявилася у набутті процесом приватизації державної власності рис глобального процесу. В повній мірі вона охопила Великобританію, Німеччину, Францію, Італію, Іспанію, Португалію, Чехію, Угорщину, Румунію, Болгарію, а також країни Америки – Канаду, Аргентину, Бразилію та країни Азії – Японію, Індонезію, Малайзію, Тайланд та інші країни.

Приватизація була багатоваріантною як за формами проведення, так і за моделями прав власності. Приватизація державної власності в жодній країні не проходила без труднощів та перепонів, проте в більшості зазначених вище випадків вона принесла бажаний результат.

Чому ж так сталося? Справа в тому, що ефективність трансформації інституту власності залежить від виконання ряду необхідних умов та здійснення необхідних перетворень.

Питання трансформації та ефективності функціонування інституту власності в Україні та Росії досліджують провідні науковці: Л.Абалкін, В.Базилевич, З.Варналій, А.Гальчинський, В.Геєць, П.Сщенко, А.Сремен, В.Іноземцев, Р.Капелюшников, І.Лазня, В.Мандибура, С.Мочерний, Р.Нурсєв, В.Рибалкін, А.Чухно, Ф.Шамхалов та інші.

Метою даного дослідження є виявлення основних шляхів поліпшення умов для ефективного функціонування та трансформації інституту власності в Україні. Методами, використаними при дослідженні є порівняльно-статистичний аналіз, наукові узагальнення та системний аналіз.

Результати. Узагальнюючі результати дослідження «правил» ефективної трансформації інституту власності, створених вітчизняними та зарубіжними науковцями та практиками, можна виділити ряд умов, необхідних для успішного проведення приватизації. Перш, ніж планувати приватизацію, важливо створити економічні умови, які б сприяли розвитку приватної власності: починати слід із серйозної та відповідальної програми інформаційного забезпечення; необхідно організувати широкодоступні програми підготовки фахівців; в першу чергу, необхідно вибрати такі об'єкти приватизації, які б дозволяли мінімізувати труднощі та гарантувати успіх. Вибрані стратегії повинні бути привабливими для суспільства та забезпечувати максимальний рівень його підтримки; підприємства слід ретельно готувати до приватизації, враховуючи при цьому необхідність перед приватизаційних інвестицій; рівень соціальних гарантій, досягнутий на державному підприємстві, в процесі приватизації не повинен бути знижений та інші.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою доводить, що для досягнення високого рівня ефективності функціонування інституту власності, при трансформації відносин власності уряди переслідували чіткі цілі. Так, у Великобританії приватизація перш за все вирішувала задачі підвищення конкурентоздатності та життєздатності економіки, а також забезпечення крупних грошових надходжень до казни за рахунок продажу державних підприємств. Франція та Канада, окрім зазначених завдань, через реформування відносин власності вирішували ще і соціальні проблеми. Німеччина вирішувала завдання оздоровлення економіки Східних земель, перетворюючи їх на сучасну, динамічну та потужну ринкову структуру.

Для світового досвіду приватизації державної власності велике значення мав досвід Великобританії, яка на той час володіла однією з найбільш розвинених фінансових систем у світі та одночасно суворо виконувала закони, норми, правила і традиції. Приватизація у Великобританії відбувалася у три етапи: 1) в приватний сектор передавалися невеликі за розмірами компанії, 2) відбувався продаж крупних підприємств цілими, із збереженням монопольної структури галузей, але зі значним розширенням кола власників акцій; 3) процес активного продажу галузей комунального господарства з акцентом на зростання конкуренції. Загальний вплив на стан державних фінансів Великобританії трансформації відносин власності виявився в тому, що раніше в формі субсидій утримання приватизованих підприємств обходилося у 50 млн.ф.ст. на тиждень, ті ж самі компанії у до кризових умовах вносили в казну в формі податків 55 млн.ф.ст. на тиждень. Такий ефект від приватизації був досягнутий завдяки поступовості, акценті на отримання прибутку, законним та нормативним рамкам для кожного окремого випадку приватизації та ретельна підготовка кожного продажу.

Іншим прикладом ефективного реформування інституту власності є приватизація у Франції. Відмінною рисою французької приватизації є збереження за урядом значного контролю над приватизованими компаніями. На першому етапі приватизації французький уряд звільнив майже всіх керівників підприємств, які підлягали приватизації. Іноземні інвестори могли отримати не більше 20% акцій, «стабільні акціонери» – 15-30%, персонал приватизованих компаній – 10%, інші акції продавалися на відкритих французьких фінансових ринках. Французький уряд часто використовував золоту акцію, проте цей інструмент був не завжди успішним. Головний урок ефективності французької приватизації – розуміння виключної важливості сильної політичної волі для подальшого зростання ефективності функціонування об'єктів власності.

В результаті дії німецької моделі приватизації, більшість компаній (57,3%) була придбана крупними та середніми компаніями Західної Німеччини. Серед показових досягнень німецької приватизації можна відмітити те, що керівники підприємств отримали у власність 14,5%. Хоча це не є великим показником, порівняно з Україною, така приватизація мала два суттєвих плюси: компанії викупалися за рахунок особистих коштів менеджерів – реально вкладеного капіталу, ринкове законодавство було обов'язковим для всіх та суворо контролювалося. На відміну від України приватизація в Німеччині виключила необхідність повторної приватизації та чергових системних перерозподілів власності.

В Україні, яка завершила третій квартал 2009 року із майже 15% зменшенням реального ВВП (по відношенню до відповідного показника 2008 року), та офіційним рівнем безробіття 9,4% (за методикою МОП) за 9 місяців 2009 року [1], край важливо виявити основні шляхи поліпшення ефективності функціонування інституту власності.

Процес ринкової трансформації, що відбувається в Україні з моменту проголошення її державної незалежності одним з найважливіших напрямків мав реалізувати завдання кардинальної зміни відносин власності на основі роздержавлення і приватизації тотальної державної власності. Основна мета роздержавлення власності полягала у значному підвищенні ефективності функціонування всього національно-господарського комплексу України. На приватизацію покладалися надії прискореного формування потужного класу приватних власників, які реально зацікавлені у максимізації економічних результатів своєї господарсько-комерційної діяльності, що реалізується на засадах підвищення продуктивності праці, зниженні матеріальних і фінансових витрат на виробництво товарів (послуг), високої норми нагромадження капіталу як власної бази розширеного відтворення та активного залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій [4]. Проте ці надії не були виправдані.

Трансформацію відносин власності в Україні та сусідній Росії не можливо розглядати виключно як економічний феномен. Оскільки, як показав досвід трансформації, зокрема приватизація має відносний характер як інструмент підвищення ефективності економіки. Проте, з точки зору соціальної стратифікації суспільства приватизація виявилась високоефективним інструментом.

Як свідчить світовий досвід економіка функціонує найбільш ефективно саме за наявності різних форм власності. Конкуренція, яка є однією із основних засад розвитку ринкової економіки, найбільш ефективно діє за наявності великої кількості підприємств приватної власності. Проте, існують галузі, в яких приватна власність не спричинить позитивного ефекту, зокрема там, де прибуток від здійснення основної діяльності відсутній або малий та з великим періодом очікування.

Аналізуючи вітчизняні процеси, важливо враховувати принципи історизму, на підставі яких відбувається еволюційний процес розвитку відносин власності на Заході та інших країнах з розвинутою ринковою економікою. Перетворення, що проводяться у нас у згаданій сфері, мають корелювати з відповідними принципами. Йдеться про декілька аспектів цієї проблеми.

Перший аспект – узгодження змін у відносинах власності з логікою цивілізаційного процесу, його гуманізацією, підпорядкованістю інтересам людини, його всебічним якісним розвитком.

Другий аспект – необхідність урахування іншої цивілізаційної тенденції в розвитку відносин власності, пов'язаної зі зміною домінуючого об'єкта власності. На відміну від індустріальної цивілізації, де домінуючий об'єкт власності - створені людиною предмети виробничого призначення, передусім знаряддя праці, у постіндустріальній цивілізації таким домінуючим об'єктом стає інформація, що вміщує витрати переважно інтелектуальної робочої сили і є основою власності людини на інтелектуальний продукт.

Третім аспектом, що визначає логіку еволюційних змін інституту власності, виступає демократизація відносин власності. При цьому інституціональний процес демократизації власності є багатоаспектний за своїм змістом. Він пов'язаний, передусім, із всебічним розвитком вищої форми усупільнення капіталу – корпоративної власності [4].

В Україні досить довго не приймаються законодавчі акти, пов'язані із легітимністю джерел походження стартового (авансованого) капіталу.

Економічне відновлення відбувається в Україні на тлі істотних викривлень в інституційних основах економіки, структурних перекосів у галузевому та регіональному розвитку, гострих соціальних суперечностей.

Одним із головних чинників цього є недоліки процесу приватизації, у результаті якої не було досягнуто основної мети роздержавлення власності – відокремлення її від влади, політики від підприємництва. Досить хаотичний і нерідко протиправний процес первинного нагромадження приватного капіталу (власності) призвів до утворення потужних фінансово-промислових груп, тісно пов'язаних із владними структурами і значною мірою залежних від близькості до діючої влади.

Проте протиправно отримана, залежна від політичної кон'юнктури власність (капітал, дохід) не має ні правових гарантій недоторканності й захисту від політично мотивованого перерозподілу, ні правової та суспільної легітимності. Внаслідок цього відносини власності в країні є значною мірою деформованими, непрозорими, такими, що регулюються не ринковими механізмами і нормами закону, а неформальними домовленостями та вибірковим застосуванням чинного законодавства.

Відсутність достатніх гарантій захищеності є сьогодні однією з головних причин утечі та тінізації капіталу. Для захисту приватної власності, виведення капіталів і доходів із тіні потрібна насамперед їх легалізація, у т.ч. шляхом амністії (за винятком капіталів кримінального походження). Водночас заходи з легалізації (амністії) капіталів можуть бути результативними лише за наявності низки передумов, основними серед яких є наявність довіри підприємців і суспільства до влади.

Із цієї точки зору можна стверджувати, що однією з головних тем в Україні має бути не експлуатація гасел «перерозподілу власності», а механізми легалізації капіталів, запровадження конкурентних засад на завершальному етапі приватизації, правового забезпечення недоторканності власності.

Трансформація інституту власності в Україні призвела до того, що на сьогодні вона (власність) існує у наступних «офіційних формах»: приватна, державна, колективна, комунальна і спільна, що відповідним чином знайшло своє відображення у законодавстві.

В Україні на сьогоднішній день значна частка підприємств, все ще залишається у власності держави. Отже держава на сьогоднішній день залишається активним суб'єктом економічних відносин, що виявляється, перш за все, безпосередньо у функціонуванні її власного економічного базису – державної власності, та її взаємодії з приватним сектором економіки.

Розгляд специфіки розвитку інституційної архітектури власності в умовах сучасного ринку дозволяє виділити основні інституційні особливості правового забезпечення функціонування різних форм власності у сучасних умовах. В країнах з розвинутою ринковою економікою давно усвідомлена важливість державної власності та необхідність її чіткого та прозорого регулювання. З цією метою там створено низку нормативно-правових актів, які регулюють функціонування усіх форм власності на засадах чіткого розділення права на публічне і приватне, елементи яких використовуються у єдності при такому регулюванні. Використання такого позитивного досвіду розвинених країн є нагальним для України сьогодні.

Висновки. Підсумовуючи, потрібно нагадати, що власність дійсно є одним з визначальних факторів зміни соціально-економічного життя усього суспільства. З огляду на це, створити умови для того, щоб володіння було на користь власникам, не погіршувало становища невластників і сприяло розвитку суспільства – це функція не ринку, а держави (як системи організації суспільної влади, як найпотужнішого суспільного інституту, що встановлює правила гри для учасників суспільних відносин, спрямовує, розподіляє, обмежує, контролює, стимулює, планує тощо). Такі ефективні умови розвитку відносин власності здатна створити тільки держава, яка відповідає головним критеріям ефективності, прийнятим для сучасних моделей цього суспільного інституту, що успішно поєднують ринкову економіку з державним регулюванням.

Проте трансформація відносин власності є тільки одним з інструментів державної політики розбудови соціального ринкового господарства, проте інструментом, основою якого є природне право людини володіти і користуватися результатами цього володіння, а тому потужним і дієвим, який потребує адекватного законодавчого забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики – www.ukrstat.gov.ua.
2. Офіційний сайт фонду державного майна України – www.spfu.gov.ua.
3. Мандибура В. О. Інституціональні засади оптимізації взаємодії приватної та державної форм власності в умовах соціально-економічної трансформації / Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. – Випуск 368-369. – Економіка. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 3-7.
4. Мандибура В.О. Проблеми функціонування державної власності в ринкових умовах // У зб. наук. праць.: Теоретичні та прикладні питання економіки. Вип. 2. КНУ ім.Т.Шевченка, Ін-т конкурент. суспільства, 2003.
5. Явлинский Г. Необходимость и способы легитимизации крупной частной собственности в России: постановка проблемы // Вопросы экономики. – 2007. - № 9. – с. 4-26.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2009

ТОВ "ДКС Центр"